

Albert-Lőrincz Márton

Kisebbségi szükségletek és nacionalizmus multikulturális térben

Háttérgondolat

A kortárs politikai filozófiát jószerével a társadalmi igazságosságról való szubjektív reflexióként fogjuk fel. Fejlődési irányát Machiavelli jelölte ki *A fejedelemben*, illetve a *Beszélgetésekben*, végképp leszámolva a görög spekulatív politikai gondolkodással, felismerve, hogy a politikai filozófia nem szakadhat el a politikai gyakorlattól, de nem is azonosulhat vele. Problematizáló és értelmező funkciójából adódóan, a társadalom jobbításán dolgozik.

Jelen tanulmány megírására két, európai kontextusban értelmezett társadalmi aktualitás készített. Az egyik a multikulturalizmus irányában fejlődő világ visszasságai, a másik a nemzetállamokban tapasztalható etnikai és többségi nacionalizmus felerősödése. Azt a kérdést szeretném továbbgondolni, hogy igazolható-e a „védekező” etnikai nacionalizmus és az ebből eredő autonómiatörekvés. Célom, hogy rámutassak a nemzetállam eszményének korlátaira, illetve arra, hogy az etnikai nacionalizmus a multikulturális világ fejlődési trendjének elkerülhetetlen stádiuma, amelyet valószínűleg a kulturális pluralizmussal való megbékélés, a kulturális más-ságban rejlő értékek belátása fog követni.

Etnikai nacionalizmus vagy posztetnikai pluralizmus?

A nacionalizmus hol erősebben, hol rejtettebben, de tagadhatatlanul jelen van kortárs világunkban, mindennapjainkban. Megnyilatkozásait megtapasztaljuk mind politikai, mind társadalmi szinten/vonatkozásban. Mindazonáltal ma a multikulturalizmus világát éljük. Nathan Glazer 1997-ben publikált *We are all multiculturalists now*¹ című könyve is erre hívja fel a figyelmet.

A 21. század multikulturalizmusában két vonulat látszik körvonalazódni. Az egyik a *poszt-etnikai pluralizmus*, a másik az *etnikai nacionalizmus*. Mindkét fogalmat David A. Hollinger² használja. Hollinger értelmezésében a posztetnikai pluralizmus nem a nemzetek eltűnését jelenti, hanem olyan együttélési formát, amely kellő tapintattal védi a kulturális sokféleséget, kellő biztonságot nyújt az együtt élő etnikumoknak identitásuk megőrzésében, elősegíti

Albert-Lőrincz Márton (1951) – filozófus, PhD, egyetemi docens, Sapientia EMTE, Marosvásárhely, albertlorincz_marton@yahoo.com

¹ Lásd Nathan Glazer: *We Are All Multiculturalists Now*. Cambridge, Mass. and London England 1997.

² Lásd David Hollinger: *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. New York 1995; 2005.

a szolidaritást a különböző etnikai és faji háttérrel rendelkező emberek között, elfogadják az etnikai, faji, vallási másságot, tehát a kulturális különbségek nem okoznak zavart az egymás mellett élésben.³ A posztetnikai pluralizmus képes eljutni abba a stádiumba, amelyben a főként levő kultúra tagjai tiszteletben tartják az örökségi határokat, a különböző etnikai-faji csoportokhoz tartozó egyéneket egyenragúaknak tekintik, mert belátja, hogy a különféle kultúrák nem értékesebbek vagy értéktelenebbek, csak mások, ezért kötelességének tartja az összes kulturális érték védelmét.

A posztetnikai pluralizmus gyengélkedése miatt tovább élhet a hagyományos többségi nacionalizmus. Hollinger úgy gondolja, hogy a többségi nacionalizmusra válaszként kialakulhat egy ún. „etnikai nacionalizmus” (*ethnic nationalism*), amely protektív szerepet tölt be az önazonosság védelmében. Anthony Giddens⁴ „szubkulturális nacionalizmusa” (*sub-cultural nationalism*), hasonlóan az etnikai nacionalizmushoz, a többségi akcióra megfogalmazott reakció. Az etnikai nacionalizmus a nemzeti kisebbségek önrendelkezési törekvéseiben ölt testet. A szubkulturális nacionalizmus inkább a globalizációval szembeni védekezésre, mintsem a nemzeti kisebbségeknek a többséggel szembeni érdekvédelmére utal.

A hagyományos (többségi) nacionalizmus és az etnikai nacionalizmus lényege nem ugyanaz, bár mindkettő nemzeti érdekeket helyez a középpontba. Az egyik – a többségi nemzeti nacionalizmus – a hatalmi eszközökre támaszkodva, jogfosztó praktikákkal megakadályozhatja a kisebbségi közösségek demokratikus törekvéseit, a kisebbségi jogok kiteljesedését, ezért agresszív jellege van. A másik – az etnikai nacionalizmus – a nemzeti kisebbségek körében alakul ki, olyan esetben, amikor egy etnokulturális közösség tagjai úgy érzik, vagy azt tapasztalják, hogy abban az államban, ahol élnek, jogaik érvényesülését akadályozzák. Emiatt védekezésre kényszerülnek. Amikor egy állam nem veszi figyelembe a kisebbségek sajátos törekvéseit, nem vesz tudomást a többségtől eltérő kisebbségi szükségletekről, az érintettek jogosnak érzik az ellenállást, az elfordulást, a szervezkedést, és önerőből való építkezésbe kezdenek. Az ilyen természetű kisebbségi viszonyulás jogi keretek között marad mindaddig, amíg esély van a demokratikus szabályok érvényesítésére.

Will Kymlicka⁵ szerint az etnikai nacionalizmus – mint a többségi nacionalizmusra adott válasz⁶ – lényege abban áll, hogy valamely őshonos népcsoport (*nation within*) felismeri és megfogalmazza saját érdekeit, és fellép azok érvényesítéséért. A társadalmi-politikai színterén zajló érdekvényesítésért folyó küzdelmek azt mutatják, hogy a kisebbségi jogok legteljesebb körű érvényesítésének egyetlen, politikailag is rendezhető útja az önrendelkezés. Őshonosnak nevezzük azt a kisebbségi népcsoportot, amely úgy alakult ki, hogy születési helyét mindvégig megőrizte, miközben fölötté egy többségi alakzat formálódott, leggyakrabban történelmi okok (pl. hódítás, határmódosítás) következtében. A kisebbségnek harcolnia kell az önrendelkezési jogért, mivel a többség önszántából nem hajlandó arra, hogy azt a kisebbség számára felkínálja.

³ Vö. D. Hollinger: *i.m.* 3–4.

⁴ Lásd Anthony Giddens: *Szociológia*. Bp. 2003.

⁵ Lásd Will Kymlicka: *American Multiculturalism in the International Arena*. Dissent 45, no. 4, (Fall 1998). 73–79.

⁶ A többség fogalmát az uralkodó nemzetre vonatkoztatjuk. Részben kiterjeszhető a lokális vagy regionális többségre is, működési mechanizmusára való tekintettel, azonban el kell ismerni, hogy kevésbé veszélyes, mint a nemzeti nacionalizmus. A nemzeti nacionalizmus leggyakrabban nyílt vagy rejtett támogatást élvez az állam hatalmi szervezetei részéről, az etnikai jellegű nacionalizmus védtelen, nem tud az állami hatalmi eszközökre támaszkodni. Esetleges túlkapásait az államhatalmi szervek képesek megsemmisíteni. Ereje az önszerveződésben van.

Az etnikai nacionalizmus valamely faji vagy etnikai kisebbségi népcsoport azon törekvését fejezi ki, hogy önálló közösségként definiálja magát. Ennek érdekében saját közösségi jogokat (*national rights*) fogalmaz meg, óhajt és követel, amelybe beletartozik a területi elkülönülés, a „saját kebelből” választott személyek általi vezetés óhaja is. A közösségi jogok körébe sorolhatók például: az állampolgárok közötti egyenjogúság, a nyelvhasználat és a nyelvi státus elismerése az élet minden területén – a magánéletben, a törvényhatósági, bírósági, ügyviteli iratokban és kommunikációban –, a közösségi szimbólumok használata, a hivatalviselés, a hivatali nyelvhasználat, az anyanyelvi oktatás hozzáférhetősége, a vallásszabadság gyakorlása, stb. Nem elégséges a közösségi jogok törvénybe foglalása, alkalmazási garanciákkal kell meg erősíteni, alátámasztani.

Legitim-e az önrendelkezésre való törekvés? A választ David Hollingernél⁷ találjuk meg, aki szerint meg kell különböztetni a bevándorló és az őshonos kisebbséget. Az őshonos kisebbség (*born minorities, nations within*) – számos példa mutatja – közösségi jogaiért küzd, amelyet legitim küzdelemnek tekint. A többségi retorikában a kisebbségek jogkövetelése szegregációra, szeparatizmusra való törekvésként jelenik meg. A szeparatizmus negatív fogalom. Valahányszor használatba kerül, a megbélyegzés és az eltántorítás szándékával történik. A tömegek politikai manipulálásának egyik jól bevált retorikai eleme, könnyen érzelmeket gerjeszt, ugyanis, a többségi nemzet tagjaiban nem kevesebb, mint az elkülönülés, elválás, leválás, elszakadás gyanúját generálja. Illojális törekvésként értelmezik, olyan destabilizáló praktikaként, amely az állam egységét veszélyezteti. Ebben a kontextusban a nacionalizmus egyik oldalon *legitim küzdelem valamiért* (az autonóm önmeghatározásért), a másik oldalon *legitim fellépés valami ellen* (a kisebbségi autonómia ellen). A feszültséget azért nehéz oldani, mert álláspontját mindkét fél jogosnak véli. Az álláspontok közeledését a kultúrák kölcsönös ismeretének hiánya is táplálhatja, amely kedvez a gyanakvásnak, ébren tartja az előítéleteket.

A szegregáció értelemszerűen akkor telítődik pozitív tartalmakkal, ha a kisebbség szemszögéből nézzük, mivel valamely kisebbségi népcsoport azon szándékát fejezi ki, hogy növelni akarja befolyását, gazdasági és kulturális erejét, mert ebben látja életminőségének, gazdasági és politikai helyzetének javulását. A többségi társadalom ellenállása nem kerülhető el, sőt minden racionális és irracionális eszközzel ennek megakadályozására törekszik. A kétféle érdekérvényesítés kezdetben feszültséget, konfliktusközeli helyzetet vagy konfliktust szülhet. A többségi retorika – még nem politikai cselekvés – abba is belemegy, hogy ne az állam épségének feltését, hanem a kisebbségi önkormányzatiság élıhetlenségét, a kisebbségi autonóm közösségek önszerveződésre való képtelenségét invokálja érvként. Ebben a logikában a többségi nemzet mint a hatalom gyakorlója érvként az állam felelısségét hangoztatja a paternalizmus szellemében, amely mögött leggyakrabban és általában az atyáskodó cinizmus kártyáját játssza ki. Meg se hallgatják a kisebbségek érveit, szándékát, akaratát. Cinikus retorika: megfelelni a 21. századi európai jogpolitikai trendnek, de nem lemondani a nemzetállam eszményérıl.

A nyugati demokráciák többsége már túljutott ezen a fázison, hozzájárult az autonómiák kialakításához. Csakhogy a társadalmak fejlődése nem egyszerre, egyidejőleg megy végbe. Azt kell gondolnunk, hogy a társadalmaknak végig kell haladniuk az egyes fejlődési stádiumokon, nem lehet átugrani, megkerülni azokat következmények nélkül. A szocializmus például

⁷ Lásd D. Hollinger: *i.m.* 79–104.

megakadályozta a demokratikus fejlődés kibontakozását. Bukása után az ilyen rendszerek a demokrácia káoszával kerültek szembe, és ez az állapot addig marad fenn, amíg a hiánytapasztalatok kiegyenlítődnek. Ennek két fontos akadálya van: a szocialista indoktrináció nyomainak továbbcipelése és az új demokrácia fundamentumainak hiánya. A tanulás sok időt követel, és sok zsákutcát rejteget.

A 19–20. század nemzetállamaiban még az önrendelkezési törekvések letörése, elnyomása volt a trendi. A népek és népcsoportok önállósodását különböző tilalmak, akadályok törvényesítésével, politikai repressziókkal vagy akár fegyverek használatával akadályozták meg, ám ezek nem hozták meg a kívánt eredményeket. A népek önrendelkezésért folyó küzdelme ma is folytatódik.

Ha egy állam, hatalmi eszközeire támaszkodva, veszélyezteti a nemzeti kisebbségek létét (*nationhood*), támadja vagy elnyomja a kisebbségi érdekek és aspirációk kibontakozását, a kisebbségi közösségek védekező ellenállásba kezdenek, amely az illojalitást,⁸ esetleg az elszakadást mozdítja elő – véli Kymlicka.⁹ Ott, ahol ezt felismerték, és a tolerancia szellemét terjesztették, kialakulhatott valamiféle etnikai, faji, vallási pluralizmus, amely – minden jel szerint – a nyugati demokráciák multikulturalizmusának lényegét ragadja meg, esetlegesen.

A bevándorlás révén kialakuló új nemzetcsoportosulások – maguk is kisebbségi csoportok – nem az autonómiáért küzdenek – véli Hollinger –, ők ugyanis nem a nemzeti önállósodást tűzik ki célul, hanem az integrációt.¹⁰ Legalábbis ideig-óráig. Az etnikai-vallási jellegű szimbólumok használata, amelyeket a születési kultúrából magukkal hoztak – tárgyak, viselet, étkezés, kultuszok, nyelv, szokások, ünnepek – lépten-nyomon felbukkannak az utcákon, köztereken, a közintézményekben. A születési kultúra transzportját látjuk például abban, hogy ezek a népcsoportok saját kultikus helyeket, saját iskolákat, étkezdéket, gazdasági-kereskedelmi létesítményeket hoznak létre és működtetnek, városnegyedeket alakítanak ki a maguk ízlése, igénye, szükséglete szerint.

Merre tartunk, merre tartunk?

A multikulturalizmus mára már megkerülhetetlen társadalmi tény. A társadalom bármely tagja megtapasztalhatja így vagy úgy, attól függetlenül, hogy melyik országban él. Nathan Glazer kijelentését, miszerint *we are all multiculturalists now*, tényleg illene tudomásul venni: manapság mi mindannyian multikulturálisak vagyunk, minden társadalom multikulturális. Hollinger¹¹ szerint a II. világháború utáni, felfokozott bevándorlási hullámmal szembeesülő amerikai társadalomban kétféle multikulturális modell alakult ki: a „pluralista modell” és a „kozmozopolita modell”. Idézett művének már a bevezetőjében igyekszik tisztázni ezeket. A pluralista modell a hagyományosabb, konzervatívabb társadalmi struktúrát őrzi. Olyan társadalmi modell, amelyben a kulturális csoportosulásokat bizonyos faji vagy etnikai markerek

⁸ A köteles hűség megszegése, elfordulás.

⁹ Vö. W. Kymlicka: *i.m.* 73.

¹⁰ Vitatható szempont. Bármely országban a fokozatosan növekedő bevándorló népcsoportok, mihelyt elég erős közösséget alkotnak, saját vallási közösségekbe szerveződnek, hogy így könnyebben és hosszabb ideig megőrizhessék anyakultúrájukat. A társadalmi-gazdasági integrációt nem, de a nemzeti-vallási integrációt elutasítják, ezzel kivédik az asszimilációt, fokozván a társadalom multikulturális jellegét.

¹¹ Vö. D. Hollinger: *i.m.* 3–5.

segítségével jól meg lehet határozni, erősen konszolidált, jól szervezett homogén közösségekben élnek, és társadalmi védelemben részesülnek. A kozmopolita modell azokra a társadalmakra illik, amelyekben a különböző népcsoportok nem a konzervatív nemzeti hovatarozás alapján szerveződnek, hanem a liberális nyitottság, az önkéntes kapcsolódás mentén. A kaliforniai egyetem professzora a kozmopolita modellt¹² tartja szerencsésebbnek, mert kedvez az önkéntes identitás megválasztásának. A csoporthoz tartozás belátás kérdése, és nem faji vagy etnikai alapú. A csoport összetétele nem homogén, a kapcsolódás sokféle, ún. „hibrid” (többszörös) identitású. Előnye az, hogy sokkal érzékenyebben képes leereagálni az új kulturális kihívásokat, tisztábban átlátja saját társadalmi helyzetét.¹³ Az első modellbe vélhetően az őshonos népcsoportok tartoznak, utóbbiba a bevándorlók csoportjai. Elsőben a közösségi, a másodikban az egyéni (kezdetben mindenképpen) érdek a legfontosabb mozgatóerő. A társadalomba való integráció mindkét esetben megvalósulhat, de más és más módon. Előbbi inkább az önrendelkezést szeretné megvalósítani, utóbbi a gazdasági jólét megteremtésén fáradozik, amely nem zárja ki az önkéntes asszimiláció lehetőségét sem.

A multikulturális állapot és a társadalom

Hogyan értelmezzük a multikulturális állapotot? A mai zászlóvivő modern demokratikus társadalmak többsége lemond arról a jogáról, hogy kényszerít gyakoroljon állampolgárai fölöött. Az állam funkciói között nyilván ott találjuk a kényszerítő funkciót, amellyel az állam mint állam képes megtestesíteni a többségi érdeket, jogi keretek között. (A jogalkotás is az állam intézményes feladata, tehát az uralkodó állameszményt szolgálja ki.) Másfelől ott vannak az állampolgárok, akik – mivel egyetlen társadalom sem monokromatikus – eltérő etnikai, vallási vagy faji csoportokat képezhetnek, és akik saját csoportérdekeiket követik. Kymlicka¹⁴ úgy látja, hogy a nyugati demokráciák többsége mára már elállt a kisebbségi csoportok repressziójától, ehelyett inkább a nemzeti identitás megőrzését és erősítését támogatja. A szövetségi államrendszerek, az önkormányzatok, a területi autonómiák, a régiók, a kisebbségi nyelvek hivatalos státusba emelése mind ezt a célt szolgálják. Ma már példákat lehet sorozni arra, hogy országok lemondtak a beolvasztási politikáról, regionális vagy hivatalos állami nyelvhasználati jogokat foglaltak törvénybe, kulturális vagy területi autonómiákat alakítottak ki, a helyi közösségi szükségletek figyelembe vételével. Kymlicka¹⁵ fel is sorol néhány példát: Quebec, Belgium, Spanyolország, Nagy-Britannia, Olaszország, a Skandináv államok azok, amelyek a legmagasabb sztenderdek alapján képzelik el az emberi és kisebbségi jogok érvényesítését, az elvi szándékot nem jogi kirakatba helyezték, hanem a gyakorlatban is érvényre juttatták. A valódi demokráciák magáért a demokráciáért dolgoznak, a demokratikus elvek gyakorlatba ültetését vívmánynak tekintik. Európa keleti országaiban – sajnos nemcsak itt – azonban nem akarják tudomásul venni, hogy tiszta nemzeti államok nincsenek, az egységes nemzetállam koncepciója túlhaladott. Ezeket az államokat a régi történelmi beidegződések tartják foglyul.

¹² Az őshonos kisebbségi nemzetszoportok inkább a demokratikus értékek mentén képzelik el autonóm jövőjüket.

¹³ Vö. Will Kymlicka: *i.m.* 74.

¹⁴ Vö. uo.

¹⁵ Vö. uo.

Igazolható-e az etnikai nacionalizmus?

Amikor egy állam nemzetállamként definiálja magát olyan esetben, amikor például az országos censusok alkalmával kéttucatnyi nemzeti kisebbség nyilvánítja ki saját nemzeti identitását – lásd Románia esetében az utolsó, 2011. évi országos censust –, enyhén szólva cinikus és paradox. Mindazonáltal provokálja az etnikai nacionalizmust, mivel azt fogalmazza meg, hogy a nemzetállam sem nem *multinacionális*, sem nem *polietnikus*. Kymlicka¹⁶ használja ezeket a fogalmakat. Szerinte kétféle demokratikus államtípus létezik: a multinacionális állam (*multination states*) és a polietnikus állam (*polyethnic states*). A multinacionális államok csoportjába azokat az államokat sorolja, amelyekben megvalósul a „nemzeti kisebbségek” (*national minorities*) azon óhaja, hogy saját kultúrájukat (*minority cultures*) ápolják és védjék. A polietnikus államok azok, amelyekben a migráció során kialakult ún. „etnikai csoportok” (*ethnic groups*) élnek, és amelyek ideig-óráig még megőrzik saját nyelvüket és kultúrájukat, de nem szerveződnek területileg jól elkülöníthető településekbe. Kymlicka politikai filozófiai szemléletében szükségszerű a „nemzeti kisebbségek” és az „etnikai csoportok” megkülönböztetése, és azt jelzi, hogy a két kisebbségi státust eltérő módon kell kezelni.

A „nemzeti kisebbségek” az őshonos (*born minorities, nations within*) népcsoportokból alakulnak ki. Erősen kötődnek az anyanemzethez és az anyanyelvhez, erős hovatartozástudatuk van, és arra törekednek, hogy nemzeti identitásukat megőrizzék, kultúrájukat tovább örökítsék. Kymlicka úgy gondolja, hogy a „nemzeti kisebbségek” ún. multinacionális államokban élnek évszázadok óta a többségi nemzet mellett, ugyanazon a jól meghatározható területen, saját nyelvi és szokáskultúrával rendelkeznek. Saját és teljes körű kulturális identitásuk van, amely a többségi nemzet kultúrájával párhuzamosan fejlődik. Kymlicka fenti megállapításait a kanadai társadalom mintájára fogalmazza meg.¹⁷

Kymlicka tehát az „etnikai csoportokat” a bevándorlók csoportjaival azonosítja, megkülönböztetesként az őshonos, bennszülött kisebbségi csoportoktól. Az etnikai csoportok tagjai saját akaratukból kerültek egy másik államba, egy másik kultúrába, ezért területi azonosságuk nem lehet. Tehát az őshonos kisebbségi csoportok államalkotó entitások. A román politikai diskurzusban nem választják külön a kettőt.

Mind a „nemzeti kisebbségek”, mind az „etnikai csoportok” célja, hogy parlamenti képviselőkhöz jussanak, hogy saját érdekeiket politikai szinten is ki tudják fejezni. A „nemzeti kisebbségek” közösségként (*national groups*) definiálják magukat. Közösségi szükségleteket fogalmaznak meg, kollektív jogokat követelnek, önállóságra törekednek, és síkra szállnak az örendelkezésért, az autonóm önmeghatározásért (*self-determination, autonomy*).

McDonald¹⁸ és Triadafilopoulos¹⁹ is úgy vélekedik, hogy az ún. „etnikai csoportok” célkitűzése nem megy tovább a nyelvi-kulturális identitás megőrzésénél, nem tűzik célul az

¹⁶ Lásd Will Kymlicka: *Multicultural citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford 1995.

¹⁷ Nekünk némileg más tapasztalataink vannak a romániai kisebbségi létre vonatkozóan. Románia az alkotmány paragrafusa szerint „egységes nemzetállam”, ugyanakkor a parlamentben 19 nemzeti kisebbség képviselője tevékenykedik.

¹⁸ Leighton McDonald: *Regrouping in defence of minority rights: Kymlicka's multicultural citizenship*. *Osgoode Hall Law Journal* 34(1997)2. 292–319.

¹⁹ Triadafilos Triadafilopoulos: *Culture vs Citizenship? A Review and Critique of Will Kymlicka's Multicultural Citizenship*. *Citizenship Studies* 1(1997)2. 267–277.

önrendelkezést. Identitásuk védelmében elégségesnek tartják a politikai garanciákat és a saját intézményeket, például a saját iskolát, ahol anyanyelvükön tanulhatnak, a saját egyházi szervezetet, a közösségi házat.

A nemzeti identitás mint szükséglet

Az etnikai identitás mint szükséglet hol könnyebben, hol nehezebben teljesedik ki. Könnyebben, amennyiben a nemzetiségek megelégednek az individuális szintű jogérvénysüléssel, amennyiben az egyéni, állampolgárságból fakadó jogok érvényesülését nem látják deficitesnek, nem diszkriminálnak faji, vallási, nemzeti vagy származási (bevándorló) státusukból kifolyólag. Ez a gyakorlat – jogi vonatkozásban – többé-kevésbé megvalósulni látszik a liberális demokráciákban, de a társadalmi elfogadottság, a fenntartás nélküli befogadás szintjén itt is vannak problémák (lásd az idegenektől való félelem szindrómát a formálódó Európai Unióban). Amennyiben egy népcsoport közösségként fogalmazza meg magát, és kollektív jogokat követel, elkerülhetetlenül felerősödnek az etnikai vagy faji jellegű autonómiaütemezések.

Az etnikai identitás igényének megfogalmazása nem újdonság Kelet- és Közép-Európában. A letűnt század végén és az új évezred elején több, többé-kevésbé véres kimenetelű etnikai jellegű agresszióknak, atrocitásnak voltunk tanúi. Itt és most nem a nemzeti színezetű személyközi villongásokra gondolunk, hanem azokra a nagyobb konfliktusokra, amelyek országhatárokat rajzoltak át, és megvalósították egyes, korábbi nemzeti kisebbségek önrendelkezésének lehetőségét (pl. Jugoszlávia nemzeti államokra tagolódása vagy Koszovó különválása Szerbiától). Persze olyan példa is akad, ahol a változás békésen, diplomáciai eszközökre támaszkodva zajlott le (pl. a két Németország egyesítése, Csehszlovákia kettéválása, a Szovjetunió felbomlása). Másutt – lásd pl. a Krím-félsziget Oroszországhoz csatolása – a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezéséhez először katonai eszközökhöz folyamodtak, és csak később a politikai eszközökhöz, a legitimitáció elnyerését célzó népszavazáshoz. Ezek a közelmúltban lezajlott események arra figyelmeztetnek, hogy a kisebbségek helyzetét rendezni kell, a látszatmegoldások nem vezetnek sehová. A kisebbségi népcsoportok az *egyenlő méltányosság* nevében fogalmazták/fogalmazzák meg jogköveteléseiket. A többségi nemzet nacionalizmusa mint a kisebbségi aspirációkkal szembeni magatartás általában, hatalmi fölénye tudatában, elutasító, megfélemlítő, fenyegető.

Az egyenlő méltányossághoz való jog állampolgári jog. Egyszerre elvi és emberjogi kérdés. Pozitív jog. A jogok azon csoportjába tartozik, amelyet törvények írnak elő, mások – a törvényhozók – akaratából. Adhatók, elvehetők, korlátozhatók. A pozitív jogokat tehát ki kell harcolni, azokat nem osztogatják, nem jótékonykodnak velük. Úgy tűnik, hogy a 17–19. század politikai filozófiai felvetése ma sem veszített időszerűségéből, mindaddig, amíg a többség számára illegitim és elfogadhatatlan az egyenlő méltóságért és méltányosságért folytatott küzdelem. A társadalmi emancipációban megragadt gondolkodásmód a kisebbségek szükségleteit igyekszik nem figyelembe venni, elnyomni, bagatellizálni, láthatatlanná tenni, miközben a többségi politikai alakulatok szinte mindegyike a nacionalizmusból politikai tőkét kovácsol. Nem csoda, ha a védekező kisebbségi nacionalizmus nem veszít erejéből, ellenkezőleg, erősödni látszik.

A modern nemzetállamokban, elsősorban a volt szocialista országokban, de nemcsak (lásd a belga–valloni, a baszk–spanyol, némileg a skót–angol helyzetet), ott, ahol erősen tartja magát a nemzetcentrikus állam eszméje, a nemzeti kisebbségek egyfajta védekező magatartást

fejlesztettek ki a többségi nacionalizmussal szembeni. Ezt a védekező magatartást – véleményünk szerint – legjobban a giddensi „szubkulturális nacionalizmus” fejezi ki. A szubkulturális nacionalizmust Giddens a *regionális identitás* megerősödésével magyarázza. „A regionális identitás megerősödése válasz arra, illetve védekezés az ellen, hogy a »világ« egyre jobban befolyásolja életünket.”²⁰ Az erősen nemzetcentrikus államokban a szubkulturális nacionalizmusnak etnikai alapja is lehet. Romániában a székelyföldi, a partiumi, a bánásági, az erdélyi stb. identitásmeghatározásnak etno-geo-kulturális jellege van. Itt nem az internacionális globalizmus, hanem a belső „egységessítő” kultúra expanziója elleni védekezés eszközeként használják mint az érdekérvényesítésnek egy puhább, kevésbé kiélezett formáját. A regionális identitás megerősödése az önrendelkezési harcnak sikeresebb eszköze lehet, amellyel szemben kevesebb ellenállást tanúsít a többségi társadalom.

Az autonómiatörekvések a többségi nemzet soraiban nem aratnak osztatlan sikert. A többség mint a hatalom birtokosa hajlamos arra, hogy – a többségi demokráciára hivatkozva – az autonómiatörekvéseket illegitimnek tekintse. Az etnikai színezetű szubkulturális nacionalizmus megerősödése annak a következménye, hogy az önrendelkezés joga mint kollektív jog nem szerepel a fennálló jogrendben. Azonban az önrendelkezés jogáról a kisebbségi népcsoportok, amennyiben elég erősek, nem mondanak le. Kymlicka korábban idézett tanulmányában²¹ nevén nevezi azokat az országokat, amelyek nem toleránsak az autonómiatörekvésekkel szemben: Szlovákia, Szerbia, Románia, Ukrajna, Oroszország. Nem sorolja ezek közé például Csehországot, Magyarországot, Lengyelországot, Litvániát, Lettországot, Észtországot. A felsorolt államok korábban a szovjet érdekvonala szatellitállamai voltak. Azt tapasztaljuk, hogy nem mindegyik volt szocialista ország – mind nemzetállamok – fordul szembe az autonómiatörekvésekkel. A *valós decentralizáció* ezeket a célokat teljesíti ki, mivel elfogadja a területpolitika érvényességét, ami az önrendelkezés lehetőségét nyitja meg. A valódi decentralizáció ugyanakkor a törvényeket helyezi minden fölé, és nem a különböző, egymást hierarchikus ellenőrzés alatt tartó hivatalokat, amelyek a szubjektív kontroll veszélyét rejtik magukban. Azt gondoljuk, hogy az autonómiához való többségi viszonyulás alapjait nem az állam politikai rendszerében, inkább az ideológiai indoktrinációban kell keresni. Ha a fent idézett államokat a vallás alapján vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az egyik csoportba tartozó államokban a keleti ortodoxia, a másikban a nyugati keresztény vallások az uralkodók. Ez szembeötlő kulturális különbségnek tűnik a volt szocialista országok között.

A kisebbség kulturális szükségletei saját „kulturális infrastruktúrális szinten”²² helyezkednek el. A kulturális infrastruktúrális szint a nyelvhasználatra, a saját szimbólumhasználatra, az intézményekre – elsősorban oktatási és egészségügyi rendszerekre gondolunk – vonatkozik. Ezek a fő identitáshordozó tényezők.

A saját kulturális infrastruktúra, azaz a társadalmi csoportok identitás-jelrendszere az, ami a társadalmat multikulturális jellegűvé teszi. Hollinger „posztetnikai pluralizmusa” nem zárja ki a kisebbségi közösségeket a társadalomból, annak szerves részei, de *saját identitási keretekkel* rendelkeznek. Az etnikai nacionalizmus nem szűnhet meg mindaddig, amíg a többségi társadalmak csökönyösen akadályozzák a kisebbségeket saját kulturális infrastruktúrájuk kiépítésében, nem is beszélve a méltányosságról és az egyenlő bánásmódról.

²⁰ A. Giddens: *i.m.* 336.

²¹ Lásd Will Kymlicka: *American Multiculturalism in the International Arena.*

²² Vö. Edward A. Tirykian: *Keresztény, gnosztikus, pogány.* = Lettre 23/1996.

„A modern társadalmakon belüli kulturális különbségek alapja az etnikai hovatartozás, ami egyfajta kulturális hovatartozást is jelent.”²³ Ez így rendben is lenne, hiszen az etnikai csoportok szükségletei multikulturális környezetben fogalmazódnak meg, olyan közegben, amelyben a kultúrakapcsolódásokat az együttélésből fakadó társadalmi interakciók jelenítik meg, és a viselkedési sztereotípiákban válnak láthatóvá. Megnyilvánulási színhelyei az intézmények, a szervezetek (iskolák, munkahelyek, szórakozóhelyek), hiszen valójában itt tud megmutatkozni az együttélés minősége, milyensége, abban a szervezeti kultúrában, amelyben az egyén ellátja társadalmi feladatait, az értékek, normák, szabályok, szerepek, pozíciók, hierarchia, alá-főlérendeltség rendszerében. A felismert szükségletek – esetünkben az önrendelkezési igény – kielégítetlensége elégedetlenséget okoz és mobilizáló, motivációs tényezővé válik, amely a társadalmi békét megzavar(hat)ja.

Összegzés

A probléma: Az egymással érintkezésbe kerülő kultúrák sajátos törekvésekben fejezik ki önmagukat. Az egyik a terjeszkedő, expanzív kultúra szerepében tetszeleg, a másik, a születési kultúra fenyegetettségét érzi, és védekező magatartást fejleszt ki, és az ún. „kulturális túlélésre”²⁴ rendezkedik be, vagy/és küzd a nemzeti önrendelkezésért (*self-governing societies* amit a többségi demokráciák illegitimnek tartanak).²⁵

Magyarázat: Minden etnikai csoport – nemcsak a történelmileg is őshonos, tehát nemzetalkotó, hanem az újonnan bevándorló népcsoportok is – láttatni szeretné önmagát, szeretne megmutatkozni, felmutatni értékeit, egyrészt azért, mert közösségi jognak tekinti, másrészt azért, mert ez az ő önkifejezésének modusa. A területi autonómia, amelyért sikraszáll, ezen szükségletek kielégítésének eszköze lehet.

Hatások: A ma még erős nemzetállami eszménynek megvannak a maga korlátai. Úgy tűnik, nem volt elég kifutási ideje a francia forradalom óta, mert nem vagy csak nehezen tud reagálni a multikulturális fejlődés kihívásaira. A történelem mély nemzeti sérelmeket hordoz, ezek feloldására még nincsenek meg a szükséges eszközök.

Irányok: A multikulturalizmus, amint kifejtettük, a társadalmi fejlődés normális stádiuma. Még azok a polikromatikus jellegű társadalmak, amelyek államiságukat a nemzetek és fajok összeáramlásának köszönhetik, sem tudták megkerülni a faji megkülönböztetést, a rasszizmust. A nemzetcentrikus európai államoknak is – úgy tűnik – be kell járniuk saját útjukat a multikulturális fejlődés irányába. A folyamat elszenvetői leginkább a kisebbségi népcsoportok. Védekezésükkel ők is kialakítják a maguk etnikai nacionalizmusát.²⁶ A helyzet kezelésére megszülettek az elméleti modellek, amilyen például Hollinger „posztetnikai pluralizmusa”, és remélhetőleg elkezdődött a nacionalizmus tabujának lebontása, az etnikai-faji diszkrimináció gubancának kibogozása.

²³ Rudnák Ildikó: *A multikulturális környezet kihívásai a magyarországi nagyvállalatok vezetői körében*. PhD-értekezés. Gödöllő 2010. 29.

²⁴ Vö. Salat Levente: *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*. Cluj-Napoca 2008.

²⁵ Vö. W. Kymlicka: *i.m.*

²⁶ Vö. uo.

Minority Needs and Nationalism in a Multicultural Space

Keywords: minority, nationalism, autonomy, multiculturalism, cultural pluralism

In this paper, we would like to delve further into the idea of whether “defensive” ethnic nationalism and the ambition for autonomy that is derived from it can be justified. How legitimate are the two ways in which the manifestation of nationalism is perceived: on one side, the legitimate fight for something (autonomous self-determination), and on the other, the legitimate fight against something (against minority autonomy).

My governing intention was to point out the limits inherent in the ideal of the nation-state in the context of today’s multicultural environment. In the paper, we argue that ethnic nationalism will only ever cease when a genuine post-ethnic pluralism surfaces, in which the dominant cultures and nations assume responsibility for preserving the values that stem from life as a minority, aid in strengthening identity and guarantee that the need for self-identification in the community is fulfilled.

This form of multiculturalism will most likely come about via a reconciliation with cultural pluralism, when it is recognized that there is value in cultural difference.